

# ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ В ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ ЗБІРКИ «МЕСНИКИ»

Дарія ПАЛЬЧИК

Індивідуальний стиль письменника є «візитною картою», яка вирізняє його з поміж інших майстрів слова. Літературна творчість Уласа Самчука — органічна складова і невід'ємна частина культури українського народу. У творчому житті письменника можна виділити три періоди: європейський (1927 — 1938), воєнної доби (1939 — 1948) і заокеанський (1949 — 1987).

В Україні про Уласа Самчука-письменника нині є чимало досліджень, зокрема образної системи його творів. Серед відкривачів імені Самчука для українського читача були і науковці з Тернопільщини: О. Данилевич, Л. Вашків, Р. Гром'як, С. Бородіца, О. Василюшин. Кременецький історик, краєзнавець, дослідник літературних імен краю Г.І. Чернихівський теж був одним із перших, хто відкрив ім'я Уласа Самчука на літературній карті Кременеччини через публікації у періодиці та літературно-краєзнавчому альманасі «Крем'янецьчина. Історичне та літературне краєзнавство». У 2005 році з'явилося його перше в Україні монографічне дослідження «Улас Самчук: сторінки біографії». Дослідження творчості У.Самчука стало основою для здобуття наукових ступенів наших науковців О. Пасічник та І. Комінярської.

Українському читачеві нині неважко скласти цілісне уявлення про Самчука-прозаїка, а науковцям — належно вивчити глибину змісту, проблематику, образи, мову творів, що в сукупності і визначає індивідуальний стиль письменника.

30-ті роки були найпліднішим періодом у творчій біографії У.Самчука. У цей час він створив романи «Волинь», «Марія», «Гори говорять», повість «Кулак», які привернули увагу читача актуальністю проблем, піднятих у них, масштабністю відображення тогочасних подій. Тому науковці зосередилися на осмисленні великих епічних полотно письменника. Мала проза залишилася поза їхньою увагою.

Твори малих жанрів здебільшого відносяться до першого (європейського) періоду творчості Уласа Самчука. У нелегальному часописі «Сурма» Української військової організації (УВО) з 1931 по 1932 роки опубліковано цикл із 10 оповідань під загальною назвою «Месники», а з 1932 по 1933 рр. — ще 10 політично спрямованих оповідань на патріотичну та героїчну тематику. У 1932 році окремим виданням вийшла збірка «Месники» під псевдонімом Ольга Волинянка.

Збірки «Месники» і «Віднайдений рай», уперше перевидані в Україні видавничою фірмою «Відродження» 2009 року. Оповідання із циклу «Месники» до цього часу мало досліджені в творчій біографії У. Самчука. Вони мали зіграти роль своєрідного пропагандистського каталізатора для нового сплеску масових антипольських виступів.

Для творів У. Самчука характерні малий обсяг, зобра-

ження однієї чи кількох подій, чіткий конфлікт, виділення героя з середовища невеликої кількості персонажів, розкриття однієї домінуючої риси характеру, повнота й закінченість оповіді, наявність компетентного оповідача з народу тощо. Усі оповідання циклу об'єднані спільними персонажами.

Мала проза Уласа Самчука є невід'ємною складовою багатой творчої спадщини письменника, цікава за тематикою та ідейним вираженням. Він майстерно вводить деталь у художній текст. В його прозі цей художній засіб використовується для створення типових характерів і типових обставин; виконує естетичну роль, є явищем образного мислення, викликає нові асоціації, збагачує уяву читача про навколишній світ, підкреслює індивідуальний стиль письменника. Художні деталі у Самчука психологічно місткі, реалістично-асоціативні, часто набувають символічного значення.

Особливості використання художньої деталі в оповіданнях У. Самчука спричинені осмисленням обраної теми — існування людини в нових умовах. Події в оповіданнях відбуваються на західноукраїнських землях часів польської окупації (20-ті рр. XX ст.), зокрема на Волині і в Галичині. Сім месників — Ольга Волинянка, Грицько, Омелько, Карпо, Панас, Демид і кубанський сотник — закликають власним прикладом чинити спротив чужинцям, польській владі доступними для селян методами: «Вони мандрують зі села до села, заходять до кожної хати й у кожне селянське віконце стукають та кажуть: «Вставайте! Кайдани порвіть!».

Цитування Шевченка підсилює ідейне спрямування твору — заклик до боротьби за звільнення рідної землі від зайд-поневолювачів. Разом із тим постають образи непоборних, сильних духом месників, яких ніщо не може здолати.

У циклі яскраво виокремлюються наскрізні деталі. Серед них провідною ми вважаємо збірний образ месників, повстанців, які об'єднують усі оповідання. Ця деталь винесена в заголовок циклу; вона передусім виконує сюжетно-композиційну функцію і стає засобом художнього узагальнення соціально-політичної драми українського народу, який упродовж століть змушений відстоювати своє право на свободу у жорстокій боротьбі, а також символом стійкості, непоборності. Вони — месники народу. Вони — володарі над душами нашого змученого люду, вони задубілі серця. Ми месники, а не раби!

Особливе навантаження у змалюванні месників несуть дієслова (твердли, здвигнемо, зреклися спокою, покохали боротьбу, не знаємо жалю, плекаємо помсту, кидаємо виклик, не складемо святої зброї). У змалюванні узагальненого образу месників У.Самчук використовує деталь числа: повстанців спершу було 5, а потім — 7. Не випадково автор використовує таку деталь, як «сімка». За міфологією, це наймагічне і священне число уособлює мудрість, святість і таємне знання. Недарма сім днів Божественного творіння, сім нот гармонії представляють сімку досконалим числом. Згідно з народними повір'ями, сьомий син сьомого сина наділений неймовірною магічною силою.

За допомогою деталі У.Самчук зображує згуртованість месників, їх міцний характер, незламну вдачу й непереможний дух, показує їхню готовність боротися за свою мрію і дійти до кінця, до перемоги, хоч і ціною власного життя.

Автор виокремлює ще одну важливу наскрізну деталь — «рідна земля». Основні акценти робить на створенні образу батьківщини: «малої» (рідної землі, села) і «великої» — України. Це те, заради чого месники готові загинути. Художня деталь «земля» виступає не тільки загальнолюдською цінністю, яка уособлює для людини засоби для існування, територією, де споконвіків живуть українці; вона символізує патріотизм, національну ідентичність народу. Не випадково цей образ тісно переплітається з Україною.

За допомогою цих наскрізних деталей Улас Самчук прагне визначити культурно-історичні та світоглядні витоки формування характеру українця, дослідити особливості їхнього заломлення в національній свідомості.

У текстах оповідань деталі «месники», «земля», «війна» вступають в ідейно-сміслові взаємозв'язки з одиничними мікрообразами, зокрема природними та портретними.

При портретному описі персонажів вагомою деталлю для У. Самчука є вираз обличчя, статура, рука, мова, але найважливіше — душевний стан, переживання. Портретна деталь виступає елементом соціальної та психологічної характеристики героя. Основні акценти при змалюванні персонажів письменник робить на їхній мові. Улас Самчук через портретну деталь створив позитивний тип героя, активно діючої особистості з багатим внутрішнім світом і складним психологічним буттям.

Не залишив поза увагою письменник і речову деталь. Яскравим її прикладом є елемент одягу — «жовті кожухи», винесені у назву одного з оповідань. Кожухи символізують зло, небезпеку, лютого, зажерливого ворога, який не зупиняється ні перед чим, у якого немає нічого людського. І хоча ця деталь виписана тільки в одному оповіданні, вона лейтмотивом проходить через усі твори збірки, уособлюючи причину бунту, спротиву українців проти загарбників. Герої оповідань сповнені ненависті й до інших ворогів.

Вороги не викликають у героїв твору співчуття, виправдання, вони уособлюють зло, яке необхідно стерти з рідної землі. Характерне для них гостре відчуття соціальної і національної несправедливості набуває форми бунту проти дійсності, яка не відповідає вимогам особистості, що підносить її над загальним, робить героєм-борцем.

Розглянуті особливості художньої деталі Уласа Самчука підкреслюють основні риси індивідуального стилю митця: психологізм, філософсько-аналітичне заглиблення у дійсність. Використання художньої деталі як вагомий стильової ознаки відбиває сутність сучасної авторові історичної доби. Письменник розкриває деталь крізь призму світогляду, а отже, і через призму світобачення своїх героїв, що служить виразником складних душевних переживань. Це дає змогу глибше осягнути підтекст, ідейний зміст та психологізм творів.

## ТОПОС СЕЛА У РОМАНІ У.САМЧУКА «ВОЛИНЬ»

Ірина БЕВСЮК

Категорія топосу має широкий аспект вивчення. Саме поняття «топос» пов'язане з розумінням його як об'ємної теми, що має повторюваний характер мотивів, образів у творах письменників. Поняття «топос» є синонімом до слова «простір». Топос — це щось таємниче. Він зривається з пера як літературна ремінісценція, спогад. Завдяки топосу письменник торкається такого пласту історичного плину життя, який лежить глибше, ніж рівень його індивідуального відчуття.

Топос у художньому творі не є його елементом: він належить матеріалу, з якого автор ніби творить. У творі топос може виконувати функцію мотиву, метафори, алегорії, образу, символу, але він ніколи не є тотожним їм, оскільки існує поза змістом твору, в інших глибинах літературного процесу.

Також поняття «топос» визначається як просторовий континуум тексту, у якому відображається вся об'єкта. Він завжди наділений деякою предметністю, оскільки простір завжди подано людині у формі якогось-небудь конкретного його наповнення.

Топос села є одним з унікальних просторових образів художнього світу прози Уласа Самчука (топос Дермані і Тилявки у «Волині»). Улас Самчук — це письменник, який завжди відчував свій обов'язок перед українським народом. Перо, яке Бог вложив у його руки, митець використав для доброго, для потрібного. Життя Самчука склалося так, що він ще з юнацьких років опинився на чужині.

Тритомну епопею «Волинь» Улас Самчук написав тоді, коли вже перебував за кордоном. Але він ніколи не поривав тісних зв'язків з Батьківщиною: уважно читав усе, що давали українська література і преса, цікавився подіями, що відбувалися на далекій і тому ще ріднішій землі.

Творча уява митця, власні юнацькі переживання, глибоке осмислення соціальних зрушень того часу дозволили автору «Волині» створити образи героїв, яких тоді ще не знала українська література. Молоде покоління українців ста-

вить перед собою велику мету — вивести Україну в широкий європейський світ, щоб була вона у всесвітній сім'ї вільною серед вільних. Для цього необхідно глибоко освоїти західну цивілізацію, науку, культуру, мистецтво і віддати усі свої знання, всю молодечу силу для добра українського народу.

«Волинь» — твір значною мірою автобіографічний. В основу його сюжету покладено факти життя автора та його родини. Центральним місцем у творі посідає топос села Дермань, який презентує широке тло дії героїв у конкретному середовищі проживання й пов'язаних із життям юного митця та сім'ї Довбенків. «Величне, не збагнуте, незміриме диво! Волинь! Земле моя і моїх предків!».

Перебуваючи на чужині, прозаїк надзвичайно болісно переживав розлуку з близькими йому людьми. Саме туга за рідним краєм, батьківським домом, батьками, сестрою стали головним поштовхом і бажанням повернутися подумки на Волинь, створити епічний широко розгорнутий роман про людей, між яких він виріс, яких знав і любив, без яких його існування не мало сенсу.

У творі У.Самчук яскраво змальовує топос села, його селянське життя, побут, розкриває болючу проблему землі — землі, яка була змістом життя селянина, яка потребувала важкої праці і вміння господарювати, кровна єдність із якою визначає духовний світ героїв, мораль і закони. Проблема власного поля проходить через весь твір: це купівля землі, догляд за нею, пошук нових земель, передача її своїм дітям. Вона для персонажів є найголовнішим. Вона робить селянина господарем, повноцінною людиною, дає сенс його життя. Відшукавши найбільші точки в житті волинського села — проблему ґрунту і проблему становлення національної ідентичності, — У.Самчук зближує їх між собою, щоб у фіналі об'єднати в одну, можливо, найвизначнішу й найвизначнішу проблему — проблему власної землі, власної країни, без чого саме фізичне існування героїв неможливе.

Земля в Уласа Самчука — це художній топос простору селянина. Описуючи землю, У.Самчук її персоніфікує. Земля стає живим організмом. Вона, як жива істота, має фізіологічну будову, виконує фізичні дії. Письменник наділяє її людськими рисами характеру: «Земля найбільше щастя

— більша за любов, за життя. Земля найбільший скарб — більший за золото і коштовні речі. Земля — сон мільйонів поколінь, казкове приваблює єство, містична сила космосу, наснага слабих і дужих. Золото, краса, любов, молодість і вічний учитель мудрості! От що земля».

Будучи споконвічно пов'язаним із землею, селянин «набирався люті, розправляв пазурі» лише тоді, коли земля — основа його буття — опинялася під загрозою.

Проблема землі розглядається У.Самчуком не просто як здобуття власного поля: це проблема створення власної держави. Письменник вказує на те, що бездержавність селян призводить до втрати держави, а разом з тим — до втрати ґрунту. Автор підводить своїх персонажів до думки, що тільки у власній державі можлива вільна праця вільної людини. І що ця держава, ця земля «створена для людей живих, для людей розумних, для людей, що вміють самі над собою панувати, для людей, що неволі не знають». Тому персонажі Уласа Самчука закликають до багатотрадиції землеробської культури додати більше динамізму, практичності, мобільності, вирватись із солодко-елегічного стану нейтрального споглядання. Письменник переконалий, що наше коріння — у глибоких традиціях розумного господарювання на землі. Закликаючи до змін, герої Уласа Самчука розуміли, що не можна порушувати генетичного зв'язку із землею. Відірваність від землі шляхом колективізації є дуже небезпечною, може призвести до голоду та морального зuboжнення.

Топос села — своєрідна просторова схема життя героїв, через яку У. Самчук здебільшого передає індивідуальний стан, біографічні спогади, що належать його авторським інтенціям. Епічний топос села — це опис місцевості, ландшафту, землі. «Село жило. Сто, двісті, триста чи скільки років стояли на тому місці купюю хати й звалися Тилявка».

Топос села у романі «Волинь» містить у собі просторові складники, кожен із яких несе стійку семантику дії в часі. Важливою функцією епічного топосу села є презентація сільського способу буття героїв, що виявляє зв'язок на рівні «село — людина».